

Şuşa Zirvesi Odağında Azerbaycan - Türkiye İttifakı ve Uluslararası Etkisi

Azerbaijan - Turkey Alliance and its International Impact in the Focus of the Shusha Summit

Aytekin ZEYNALOVA

Dr. Öğr. Üyesi, Bakü Devlet Üniversitesi, Gazetecilik Bölümü,
Uluslararası İletişim ve Enformasyon Politikası Bölümü (Azerbaycan)
(Gazetecilik Araştırma Laboratuvarı Başkanı), aytekinzeynalova@mail.ru
<https://orcid.org/0000-0002-9737-1072>

Makale Başvuru Tarihi: 01.04.2022

Makale Kabul Tarihi: 21.04.2022

Makale Türü: Araştırma Makalesi

ÖZET

Azerbaycan kültürünün beşiği Şuşa'da Milli Kurtuluş Günü'nde iki ülke cumhurbaşkanları tarafından imzalanan ittifak bildirgesi, dost ve kardeş ülkeler arasında yeni ilişkilerin ve gelecekteki işbirliğinin garantörü olacaktır. Belgenin 1921 Kars Anlaşması ile kıyaslanması, hatta bunun bir devamı olduğunun vurgulanması tesadüf değildir. 100 yıl önce Türkiye ile Rusya arasında imzalanan anlaşmanın, Sovyetlerin Nahçıvan'ı Ermenistan tarafından işgalini engellediği gibi, Şuşa Deklarasyonu da Ermenistan örneğinde olduğu gibi Azerbaycan'a karşı uluslararası güçlerin Karabağ'a yönelik herhangi bir tehdidini önlemeye hizmet edecektir. Deklarasyonun amacı bu tarihi yüzyıllar boyunca gelecek nesillere aktarmaktır. Yüz yıl önce, 1921'de Kars Antlaşması imzalandı. Türkiye, Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünün garantörü oldu. Bugün Şuşa Deklarasyonu imzalandı. Türkiye, Karabağ'ın güvenliğini sağlamayı taahhüt etmiştir. Makale ile Azerbaycan ile Türkiye arasında yeni bir dostluk ve işbirliği aşamasının başlangıcı incelenmektedir. Makalenin amacı, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelecekteki yönünü netleştirmek ve Karabağ'daki inşaat çalışmalarının ve bölgedeki güvenliğin Bakü ve Ankara'nın himayesinde şekilleneceğini tarihe yazmaktır. Bu deklarasyon, Azerbaycan ile Türk bağımsızlığının sadece siyasi değil, aynı zamanda askeri, ekonomik, diplomatik ve medya platformunun yanı sıra eğitim, kültür, spor ve gençlik politikası olmak üzere tüm alanlarda entegrasyonunu göstermektedir. Deklarasyon, istikrar adası'nın kuruluşunun resmi duyurusuydu. Çünkü Şuşa Deklarasyonu sadece iki ülke arasındaki ilişkilerin değil, genel olarak bölge ülkeleri arasındaki ilişkilerin normalleşmesini ve karma bölgelerde uzun vadeli barışı sağlamıştır. Bu makalenin hazırlanmasında Azerbaycan tarih kitaplarında Kars Anlaşması ile ilgili hususlardan yararlanılmıştır. Bu tarihi kitaplar Azerbaycan'da okul eğitim programlarında yer almaktadır. Ayrıca siyasi uzmanların TV kanallarına ve haber sitelerine verdiği röportajlardan, Azerbaycan ve Türkiye'nin internet kaynaklarından da yararlanılmıştır. Sonuç olarak Azerbaycan ile Türkiye'nin kardeşçe, dostluk ve stratejik ittifak ilişkilerini en üst düzeye çıkardıkları görülmektedir.

Anahtar Kelimeler:

Kars Anlaşması,

Şuşa Deklarasyonu,

1 Millet - 2 Devlet,

Zengazur Koridoru,

İttifak Deklarasyonu,

ABSTRACT

The Declaration of alliance signed by the Presidents of the two countries in Shusha, the cradle of Azerbaijani culture, on the National Salvation Day will guarantee new relations and future cooperation between friendly and brotherly countries. Furthermore, just as the agreement signed between Turkey and Russia 100 years ago prevented the Soviet occupation of Nakhchivan by Armenia, the Shusha Declaration will prevent any threat to Karabakh by international anti-Azerbaijani forces in the form of Armenia. One hundred years ago, in 1921, the Treaty of Kars was signed. Turkey became the guarantor of Nakhchivan's territorial integrity. Today, the Shusha Declaration was signed. Turkey has undertaken to ensure the security of Karabakh. The article examines the beginning of a new phase of friendship and cooperation between Azerbaijan and Turkey. The article aims to clarify the future direction of Azerbaijan-Turkey relations and make the history of the formation of constructive work in Karabakh and security in the region under the patronage of Baku and Ankara. Moreover, the goal is to pass this history on to future generations over the centuries. This Declaration demonstrates the integration of Azerbaijani and Turkish independence in all areas, not only political but also military, economic, diplomatic, and the media platform and education, culture, sports, and youth policy. The Declaration was an official announcement of creating and island of stability. Because the Shusha Declaration ensured the normalization of relations between the region's countries in general and the long-term peace in the mixed regions. In writing this article, the history books of Azerbaijan were used in connection with the Kars agreement. These historical books were included in school curricula in Azerbaijan. In addition, interviews with political experts on TV channels and news sites and Internet resources of Azerbaijan and Turkey were used. The result is that Azerbaijan-Turkey brotherly, friendly and strategic alliance relations are brought to the highest level.

Keywords:

Kars Contract,

Shusha Declaration,

1 Nation - 2 States,

Zangazur Corridor,

Declaration of Alliance,

1. GİRİŞ

Avrasya'nın Kafkaslar bölgesinde bulunan Azerbaycan halkı, uzun yıllar (1828-1918) Rus çarlığının işgal ve baskısı altında kaldıktan sonra bağımsızlıklarını elde ederek, 28.05.1918 tarihinde Azerbaycan Demokratik Cumhuriyeti devletini kurmuşlardır. Ancak bu devlet 28.04.1920 tarihinde Sovyet işgaliyle sona ermiştir. 1920 - 1991 yılları arasında SSCB'ye bağlı Azerbaycan Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti olarak varlığını devam ettirmişlerdir. SSCB içerisinde Türk nüfus yoğunluğunun en fazla olduğu ülke olan Azerbaycan, 1991 yılında diğer devletler ile birlikte bağımsızlığını kazanmıştır. Ancak Azerbaycan'ın güneybatısındaki Dağlık Karabağ bölgesi aynı yıl Rusya destekli Ermeni güçlerince işgal edilerek sözde bağımsızlık ilan etmiştir (Mecek, 2018:53; Tan vd. 2013:529-530). Her ne kadar uluslararası arenada bu işgal hukuken kabul görmese de yaklaşık 30 yıl boyunca bu işgale karşı uluslararası arenada somut bir adım da atılmamıştır. Bu durum Rus destekli Ermenileri cesaretlendirerek aldıkları askeri ve teknolojik destekler ile saldırılarına devam etmelerine neden olmuştur. Son olarak 2020 yılında işgalin kapsamını genişletmek için yaptıkları yeni saldırı da Azerbaycan ordusunun verdiği kesin karşılık ile yenilgiye uğratarak işgal sonlandırılmıştır.

Azerbaycan'ın kazandığı zaferde dost ve kardeş ülke olan Türkiye'nin ciddi katkıları bulunmaktadır. Türkiye, Azerbaycan devletinin bağımsızlığını tanıyan ilk ülkedir. Bu süreçten sonrasında da Azerbaycan'ın en çok yanında olan devlettir. Başta askeri ve ekonomik olmak üzere iki ülke arasında çeşitli işbirlikleri hayata geçirilmiştir. Karabağ'ın işgalden kurtarılmasında da bu birliktelik devam ettirilmiştir. Elbette ki Karabağ'ın yeniden inşa ve ihyasında da bu birliktelik ve işbirliğine devam edilmiştir. Bu durum her iki ülkenin de bölgedeki stratejik gücüne katkı sağlamıştır.

Karabağ bölgesinin yeniden imar ve ihya edilmesi ile bölgedeki jeopolitik stratejilerin yeniden belirlenmesi noktasında Azerbaycan bu zafer ile çok önemli avantajlar elde etmiştir. Başta ülke içerisinde halkın moral değerlerinin yükseltilmesi, ekonomik kaynaklarının zenginleştirilmesi, kültürel öğelerinin etkinliklerinin artırılması, uluslararası arenadaki etki gücünün yükselmesi gibi kazanımlar ülke açısından en temel kazanımları oluşturmaktadır. Bu kazanımların artırılması, daha etkin hale getirilerek süreklilik ve sürdürülebilirliğinin sağlanması için birçok strateji ve uygulama hayata geçirilmeye başlanmıştır. Bunların hızlı ve başarılı bir şekilde hayata geçirilmesinde kendi iç dinamiklerinin yanı sıra Türkiye ile girdiği birlikteliğin önemi çok fazladır. Azerbaycan-Türkiye ilişkileri ve birlikteliği bu noktada Azerbaycan açısından hayati bir öneme sahiptir.

Makale ile bu birlikteliğin en önemli somut adımlarından birisi olan Şuşa zirvesi ve bu zirve sonunda deklare edilen Şuşa bildirgesi ele alınacaktır. Bildirge ile Azerbaycan-Türkiye ittifakının tüm dünyaya resmi anlamda yeniden ve çok yönlü olarak deklare edilmesi Azerbaycan somut gücünün yanı sıra moral değerleri açısından da var olan önemine dikkat çekilecektir. Yine bu deklarasyona ev sahipliği yapan Şuşa kentinin sahip olduğu katalizör etkisine de değinilecektir. Ayrıca konunun önemini daha iyi ortaya koymak açısından Azerbaycan – Türkiye ittifakı ile ortaya çıkan ve ortak hedeflerin gerçekleştirilmesi açısından önemli adımlar olan bazı yatırım ve projeler de ele alınacaktır.

Şüphesiz ki iki devlet arasındaki ilişki ve güç birlikteliği çok yönlü ve kapsamlıdır. Bunların çok yönlü ve bir bütün olarak ortaya konulması ise çalışmanın kapsamı açısından mümkün değildir. Bu nedenle de birlikteliğin önemli bir formel aşaması olan Şuşa deklarasyonu esas alınarak Şuşa kentinin taşıdığı değer ve konumu kısıt alınarak bu ittifakın önemi açıklanmaya çalışılmıştır.

2. AZERBAJYCAN - TÜRKİYE İTTİFAKI

Azerbaycan ve Türkiye arasında dostluk ve işbirliğinde günümüzde yeni bir aşamaya geçilmiştir. Bugün Azerbaycan için büyük önem taşıyan Azerbaycan kültürünün beşiği Şuşa'da iki ülke Cumhurbaşkanları tarafından imzalanan İttifak Bildirgesi, dost ve kardeş ülkeler arasında yeni ilişkilerin ve gelecekteki işbirliğinin garantörü olma özelliğine sahiptir. Belgenin 1921 Kars Anlaşması ile kıyaslanması, hatta bunun bir devamı olduğunun vurgulanması tesadüf değildir. 100 yıl önce Türkiye ile Rusya arasında imzalanan anlaşmanın Sovyetlerin Nahçıvan'ı Ermenistan üzerinden işgalini engellediği gibi, Şuşa Deklarasyonu da Azerbaycan'a karşı uluslararası güçlerin Ermenistan üzerinden Karabağ'a yönelik tehditlerini önlemeye hizmet edeceği düşünülmektedir.

Şuşa Deklarasyonu yeni bir tarihin, yeni bir gerçekliğin, yeni bir anlamın ve birliğin vücut bulmuş halidir. Bu açıdan beyanname, sadece Azerbaycan ve Türkiye'nin menfaatine olan genel bir anlaşma olarak ele

alınmamalıdır. Bu anlaşma, dar anlamda ilgili jeopolitik bölgeyi, geniş anlamda ise dünya güç dengesini doğrudan ilgilendiren hatta bu güçler dengesini yeniden şekillendirecek bir bildiri olma özelliğini taşımaktadır.

Deklarasyon ile gerçekleştirilen ittifak ilanı, Azerbaycan-Türkiye ilişkilerinin gelecekteki çok boyutlu yönünü daha çok belirginleştirmektedir. Karabağ'ın fiziki, siyasi ve kültürel anlamdaki inşasında köklü ve çok yönlü bir birlikteliği de beraberinde getirmektedir. Örneğin deklarasyonda Karabağ'daki inşaat çalışmalarının ve bölgedeki güvenliğin Bakü ve Ankara'nın himayesinde oluşturulacağını belirtir. Bu durumun sahaya yansımaları ve etkileri son derece önemlidir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın ve Karabağ ayrılıkçılarının endişe verici açıklamaları, sürecin bu yönde ilerlediği konusunda hiçbir şüpheye yer bırakmamaktadır. Ermenistan Başbakan vekili Nikol Paşinyan'ın 10 Kasım 2021 tarihli çelişkili açıklamasıyla birlikte bu belgenin Ermenistan'ın kapitülasyonunu tamamen resmileştirdiği sonucuna ulaşılmaktadır. Paşinyan'ın, "*Zangazur koridorundan bahsetmek mümkün değildir. 10 Kasım belgeleri tarafların eşit iletişim olanaklarına sahip olduğunu söylüyor*", şeklindeki tezi, Erivan'ın içinde bulunduğu zor durumdan çıkmak için son şansını denediğini ortaya koymaktadır. Şuşa Deklarasyonu'nun bölgedeki ulaşım ve iletişim bağlantılarının restorasyonunu ve uluslararası ulaşım koridorlarının geliştirilmesini desteklemektedir. Güç ve avantaj ortaya koyacak bu yeni durumun Ermenistan'ın tüm engelleme çalışmalarına rağmen değiştirilmeyeceği görülmektedir (İbrahimov, 2021).

Deklarasyon sadece Karabağ'ın yeniden imarını ele almamaktadır. Etnik, dini ve kültürel anlamda kardeş olan Azerbaycan ve Türkiye ilişkilerini daha da çok perçinleştirilmesine olanak sağlamaktadır. Deklarasyonun maddelerinde belirtildiği gibi, iki kardeş ülke, yabancı güçlerin bölgedeki yaşanan gerçekleri suni olarak gündemden uzaklaştırma ya da gerçekliğinden kopartılarak değiştirmelerine, askeri dengesizliklere yol açmalarına ve Bakü-Ankara işbirliğini engelleme girişimlerine karşı ortaklaşa mücadele etme konusundaki birlikteliklerini de ortaya koymaktadır. Bu durum, Güney Kafkasya'nın gelecekteki kalkınması için önceliklerin Şuşa Deklarasyonu'na göre belirleneceği, Ağdam'da ortak bir izleme merkezinin Karabağ'da güvenliğin sağlanmasında önemli bir rol oynayacağı ve bölgesel gelişmelerde Azerbaycan ile Türkiye'nin önemli bir rol üstleneceği sonuçlarını çıkarmaktadır. Deklarasyon, "*Kafkas Evi*" iddiasında önemli bir kilit rol oynamaktadır (Mammadov, 2021).

Bilindiği üzere yüz yıl önce (1921 tarihinde) Kars Antlaşması imzalanmıştır. Bu antlaşma ile Türkiye, Nahçıvan'ın toprak bütünlüğünün garantörü olmuştur. 2021 yılında imzalan Şuşa Deklarasyonu ile de Türkiye, Karabağ'ın güvenliğini sağlamayı taahhüt etmiştir. Bu da Türkiye'nin Azerbaycan topraklarındaki korumacı ve garantörlük rolünü daha da çok arttırmıştır. Tarihsel köklerinden gelen yakın ilişkiler iki ülke arasındaki çok yönlü bağı daha da kuvvetlendirmeye devam etmektedir. Bu bağ hem resmi devlet ilişkilerinde, hem de iki ülke halkı arasındaki ilişkilerde artarak devam etmekte ve memnuniyetle karşılanmaktadır. Anlaşma sonrasında iki ülkenin cumhurbaşkanlarıncı yapılan "*21. yüzyılda özgürlüğüne kavuşan Şuşa'da İttifak Bildirgesi'ni imzalayarak atalarımıza olan bağlılığımızı gösteriyor ve gelecek nesillere yol gösteriyoruz*" (Prezident.az, 2021), şeklindeki ortak açıklama da bu durumu açıkça ortaya koymaktadır.

Güney Kafkasya cumhuriyetleri ile Türkiye arasında Kars Antlaşması'nın imzalanmasının üzerinden 100 yıl geçmiştir. 13 Ekim 1921 tarihinde imzalanan ve Moskova Antlaşması hükümlerine göre imzalanan Kars Antlaşması, Türkiye ile Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki toprak ve sınır sorunu başta olmak üzere diğer sorunları da çözmüştür. Anlaşmaya göre Türkiye toprak verme konusunda hiçbir taviz vermeden kuzeydoğu sınırlarını korumuştur. Böylelikle Nahçıvan meselesi adil bir şekilde çözülmüştür (Mehman, 2014).

Ermenistan-Türkiye savaşında Taşnakların yenilmesinin bir sonucu olarak, Türkiye'nin bölgede artan askeri ve siyasi nüfuzu, Sovyet Rusya'yı yakın tarihlerde Ermenistan'ı Sovyetleştirmeye zorlamıştır. Ermenistan'ın Taşnak liderliği Nahçıvan'ı Azerbaycan'dan almak için her yolu denemiştir. Ermeniler, 1918-1920 yıllarında silahlı kuvvetlerini kullanarak Nahçıvan'da katliamlar yapmalarına rağmen, yerli Türk nüfusu üzerinde tahakküm kuramamışlardır. Sovyet Rusya ile Taşnak Ermenistanı arasında 28 Ekim 1920'de imzalanan anlaşma ile Zengazur ve Nahçıvan, Azerbaycan'ın görüşü dikkate alınmadan Ermenistan'a bırakılmıştır (Qeniyev, 2019). Akabinde 29 Kasım 1920'de de Ermenistan'da Bolşevik hükümeti kurulmuştur. Bu vesileyle Azerbaycan Askeri Devrimci Komitesi 1 Aralık 1920'de bir açıklama yapmıştır. Rusya tarafından dikte edilen açıklama "*iki Sovyet cumhuriyeti arasındaki toprak anlaşmazlıklarını Azerbaycan'ın ulusal çıkarlarına karşı çözmeyi amaçlıyordu*", şeklinde olmuştur. Azerbaycan Askeri Devrimci Komitesi'nin açıklaması, Nahçıvan ve Zengazur'un Müslüman nüfusu arasında büyük bir memnuniyetsizliğe neden olmuştur. Ermenilerin pratikteki kötü ve iyimser olmayan niyetlerinin farkında olan Nahçıvan halkı, bu toprakların Azerbaycan'dan alınmasını protesto etmişlerdir. Bu açıklama Türk yetkililerin protestolarıyla karşılanmıştır (Azerbaycan Tarihi, 2020).

26 Eylül - 13 Ekim 1921 tarihleri arasında bölgede Kars Konferansı yapılmıştır. Açılıшта Kazım Karabekir Paşa, Yakov Ganetsky ve Askanaz Mravyan konuşmalar yapmıştır. Oldukça gergin geçen Kars görüşmelerinde

tarafklar çok sayıda yorum ve öneride bulunmuştur. İlk toplantıda Türkiye ile Güney Kafkasya cumhuriyetleri arasındaki anlaşmanın şekli ciddi bir tartışma konusu olmuştur. Türkiye heyeti her Türk devleti ile ayrı anlaşmalar imzalamayı teklif etmiştir. Kazım Karabekir Paşa bu bağlamda, “*Moskova hükümeti, Güney Kafkasya cumhuriyetlerini bağımsız olarak tanıdığını beyan ediyor. Bu nedenle her biri ile bağımsız bir devlet olarak ayrı bir anlaşma imzalamak istiyoruz*” (Hacıyev, 2019), şeklinde beyanda bulunmuştur. Paşanın bu açıklaması Sovyetlerin baskısı altında olan Türk devletlerinin bağımsızlığının gerçek anlamda tanınması yönünde önemli bir adım olmuştur. Türkiye'nin devam eden süreçlerde bu bağlamdaki katkıları devam etmiştir.

Nahçıvan bölgesinin Azerbaycan'ın bir parçası olarak kalmasında Türkiye'nin tarihsel rolü çok önemlidir. 9 Şubat 1924'te Azerbaycan Merkez Yürütme Komitesi, Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti'nin (NSSR) kurulmasına ilişkin bir kararname imzalamıştır. Özerk Cumhuriyetin toprakları 6.000 km² civarında olacak şekilde belirlenmiştir. Ancak Moskova'nın Azerbaycan karşıtı politikası sonucunda Nahçıvan'a ait birçok toprak Ermenistan'a bırakılmıştır. Özerk Cumhuriyetin toprakları 5,5 bin km²'ye kadar düşürülmüştür. Daha sonrasında da (1929-1930 yıllarında) Ordubad ve Zengilan kazalarının bazı köylerinden oluşturulan Mehri mahallesi de Ermenistan'a verilmiştir. Sonuç olarak, Nahçıvan Özerk Sovyet Sosyalist Cumhuriyeti, Azerbaycan'ın ana bölümünden kopartılmıştır. Hâlihazırda Azerbaycan Cumhuriyeti'nin, onun ayrılmaz bir parçası olan Nahçıvan ile doğrudan bir kara bağlantısı kalmamıştır (Nahçıvan-80, 2004). Azerbaycan ve Nahçıvan ilişkilerini zora sokan bu duruma rağmen ilerleyen dönemlerde aradaki bağ kuvvetlendirilmiştir. Nahçıvan, günümüz Bağımsız Azerbaycan Cumhuriyetinin özerk bölgesi olarak varlığını devam ettirmektedir. Bu bağlamda 100 yıllık Kars Anlaşması bugün de yürürlüktedir. Bununla birlikte 2021 yılında imzalanan Şuşa Anlaşması ile bu kez işgalden kurtarılan topraklar içinde bir güvence kazanılmıştır. Tarihçiler, Azerbaycan ile Türkiye arasında imzalanan Şuşa Deklarasyonu'nun Kars Anlaşması kadar önemli olduğunu bu sebeplerle ortaya koymaktadırlar (TRT.net, 2021). Şuşa Zirvesi ile taçlanan Azerbaycan – Türkiye ilişkilerinin daha iyi anlaşılabilmesi açısından iki ülke arasındaki tarihsel ilişkilerin “*Kars Antlaşması*” ve sonrası kısıtında kısaca ve dönemsel olarak ele alınması yararlı olacaktır.

2.1. Kars Anlaşmasından Günümüze Azerbaycan – Türkiye İttifakı

Uzmanlar, mevcut tarihsel aşamada devletlerarası ilişkilerde bu ilkeli noktanın önemi ortaya koymaktadırlar. Bakü ve Ankara arasındaki ilişkiler iki kardeş devlet arasında duygusal yakınlık temelinde kurulmasından ziyade uluslararası hukuk çerçevesinde tesis edilmektedir. Bunun için en iyi ve en etkili araç elbette diyalogdur. Bu bağlamda dünyanın herhangi bir bölgesinde bir çatışma veya yanlış anlaşılma olduğunda büyük güçlerin hemen “*siyasi diyalog*” vurgusu yapması tesadüf değildir. Ancak, çok azı bu ilkeyi takip eder. Büyük devletler bile genellikle çıkarlarını ve isteklerini “*diyalog kurma*” yerine kendi çıkarlarına hizmet edecek “*diyaloga zorlamayı*” seçerler. Bu arka plana karşı, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki diyalogun karşılıklı ilişkilerin ana mekanizması olarak sunulması, uluslararası hukuk ve hümanizm ilkeleri üzerinde çalıştıklarını göstermektedir. Bu örneğin tüm bölge için önemli olduğu ve gerçek süreçlerin dinamiklerini ciddi şekilde etkileyeceği şüphesizdir (Adigozelov, 2021). Bu bağlamda etnik ve kültürel anlamda kardeş olan, ancak birbirinin egemenliğine saygı duyarak uluslararası hukuk çerçevesinde ilişki kuran iki devlet arasındaki gelişmeleri kronolojik olarak ele almakta yarar vardır. Yakın tarihte bu sürecin ve etkileşimin temel dönüm noktalarından birisi de bilindiği üzere Kars Antlaşmasıdır.

Kars Anlaşması, tarihi önemi büyük bir uluslararası anlaşmadır. Bu anlaşma Nahçıvan'ın statüsünü belirlemiştir. Bu bağlamda taraflar Nahçıvan'ın Azerbaycan içinde özerk bir cumhuriyet olarak kalması konusunda anlaşmışlardır (Nahçıvan, 2012). Buradan hareketle akla şöyle bir soru gelebilmektedir: Rusya ile Türkiye Cumhuriyeti arasında 16 Mart 1921'de imzalanan antlaşmadan birkaç ay sonra, 13 Ekim 1921'de Azerbaycan, Gürcistan ve Ermenistan'ın katılımıyla Kars Antlaşması'nı imzalamaya ne gerek vardı?

Yirminci yüzyılın başlarında, Müttefik devletler Rusya ve Türkiye'ye karşı savaşmıştır. Bolşeviklerin Rusya'da iktidara gelmesi ve Türkiye'de bağımsızlık mücadelesi emperyalist devletleri rahatsız etmiştir. Bu devletler bu gelişmeleri kabullenmek istememişlerdir. Bu coğrafyadan Rus ve Türk hâkimiyetlerini tamamen kaldırmak isteyen itilaf devletleri soykırım sayılabilecek işgalleri ve bu amaca hizmet eden yerel isyan desteklerini başlatmışlardır. Özellikle Günümüz Türkiye'si (Osmanlı) ile Orta Asya Türk Cumhuriyetlerinin fiziksel bağlarını kesmek amacıyla Ağrı-Erivan, vb. bölgelerde Türklerin hâkim olmadığı yeni bir iskân ve siyasal yapı modeli oluşturmak istemişlerdir. Bu dönemde Osmanlı Devleti'nin başkenti olan İstanbul şehri bile İngilizler tarafından işgal edilmiştir. Bu durum Rusya ve Türkiye'yi birlikte savaşmaya daha da yaklaştırmıştır. Bu kapsamda Şubat-Mart 1921'de Moskova'da bir Rus-Türk konferansı gerçekleştirilmiştir. Konferans sonunda 16 Mart 1921 tarihinde 16 madde ve 2 ekten oluşan “*Moskova Dostluk ve Kardeşlik Antlaşması*” kabul edilmiştir.

Antlaşma sadece Türkiye – Rusya ilişkilerini esas almıyordu. Her iki ülkenin de içinde yer aldığı jeo-politik bölge açısından da sonuçları vardı. Örneğin antlaşmanın 3. maddesine göre, Azerbaycan'ın herhangi bir üçüncü devlete taviz vermemesi koşuluyla Nahçıvan Eyaleti'nin bu Antlaşma'nın 1 (C) Ekinde belirtilen sınırlar içinde Azerbaycan'ın koruması altında özerk bir bölge olmasına karar verilmiştir. Moskova anlaşmasından sonra Türkiye, Güney Kafkasya cumhuriyetleriyle toprak ve sınır sorunlarını netleştirmeye çalışmıştır. Bilindiği gibi 19. yüzyılın 70'li ve 80'li yıllarında Rusya ile Osmanlı devleti arasındaki savaş sonucunda Rusya bir takım Osmanlı topraklarını işgal etmiş ve ülkenin doğu kesiminde "Türkiye-Ermenistan" adında azınlık bir Ermeni devleti kurmak istemiştir. Ancak Türkiye'nin 1918-1920 dönemindeki sosyo-politik durumu nedeniyle Rus devleti geri adım atmak zorunda kalmış ve işgali altında bulunan toplam 22.000 m² civarındaki toprakları Türkiye'ye iade etmek zorunda kalmıştır.

Günümüz Türkiyesinin kuzey doğu bölgeleri, Karabağ ve Erivan bölgeleri hem Ruslar, hem de müttefik itilaf devletleri tarafından başta Ermeniler olmak üzere Kürtler, vd. bazı toplulukların nüfus yoğunluğunun artırılarak bu bölgede Türk devletlerinin bağıni kopartan ara devletciklerin kurulması amaçlanmıştır. Türk devletlerinin mücadeleleri ile bunların bazıları engellenmiştir. Örneğin Türkiye, İngilizlerin desteğiyle isyan sonucu kurulmaya çalışılan suni Ağrı Cumhuriyeti ile savaşarak topraklarını bu ayrılıkçı hareketten temizlemiştir. Yaşanan bu tür olaylar Türkiye'nin doğu sınırlarının netleştirilmesiyle ilgili sorunlarının sona ermediğini ortaya koymaktaydı. Her ne kadar Rusya ile Türkiye arasındaki toprak ve sınır sorunları netleştirilse de Türkiye ve Güney Kafkasya cumhuriyetleri, özellikle de Gürcistan ve Ermenistan ile olan sınırların netleştirilmesi gerekiyordu. Türkiye ile Ermenistan arasında 2 Aralık 1920'de Gümrü Antlaşması imzalanmasına rağmen (bu antlaşma Taşnaklarla imzalanmıştır), ne Rusya ne de Sovyet Ermenistanı (Ermenistan zaten Sovyetleşmişti) antlaşmayı kabul etmemiştir. Ülkeler arasındaki tartışmalı konuların çözümü için bir Kars konferansı yapılması kararlaştırılmıştır (Rzayeva, 2021).

Türkiye-Azerbaycan sınırı ertesi yıl Bolşevikler tarafından Ankara Hükümetiyle 1921 Kars anlaşmasını tartışınca Nahçıvan meselesi yeniden gündeme gelmiştir. Türkiye'nin İğdir'i ilhak etmesi ve Azerbaycan'ın Nahçıvan üzerindeki egemenliği konusunda ısrar etmesi, Azerbaycan ile Türkiye arasında bir koridor açılmasını mümkün kılmıştır. Bu koridor tüm küresel güçler ve bölgesel aktörler (Rusya, İran) tarafından kesilmek istense de belirli ölçüde yeniden kurulmaya çalışılmıştır. Bu süreçte Türkiye ile Sovyet Azerbaycan'ı birbirine bağlayan kara şeridinde Zengezur bölgesinin de dâhil olacağı düşünülüyordu. Ancak bölgesel aktörlerin desteği ile Ermenilerin Nahçıvan ve Şarur bölgelerine ilişkin haksız egemenlik talepleri dillendirilmekteydi. Türkiye'nin sert tutumu ve vetosu ile bu talepler reddedilmiştir. Bolşevikler, bu dönemde Ankara hükümeti ile iyi ilişkiler kurmaya çalıştılar. Sonuç olarak Moskova ve Kars anlaşmalarına göre bölge Sovyet Ermenistanı'na bırakılmadı. Bunun yerine Sovyet Azerbaycan'ın himayesinde özerk bir bölge yönetimi olarak varlığını devam ettirdi. Nahçıvan'ı Azerbaycan içinde özerk bir yapı haline getiren Kars Anlaşması'nın 5. maddesi, Sovyet Ermenistanı da dâhil olmak üzere tüm taraflarca tanındı. Başlangıçta Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti kurulduğunda, Nahçıvan ile Türkiye arasında ortak bir sınır yoktu. Bu, Mustafa Kemal Atatürk'ün ileri görüşlü bir bakış açısıyla İran Şahı Rıza Pehlevi ile Türkiye topraklarını Nahçıvan olarak değiştirmek için anlaşmaya varmasından sonra mümkün oldu. Değişiklik, 1930'larda Türkiye ile Azerbaycan arasında 11 kilometrelik bir sınır çizgisinin oluşturulmasına yol açtı. Türkiye, bu amaçla güneydeki topraklarının bir kısmını İran'a tazminat olarak verdi. Böylece 1921'de imzalanan Kars Antlaşması, ortak bir Türkiye-Azerbaycan sınırının kurulması yolunda ilk adım oldu (Yılmaz, 2014). Ancak devam eden zaman diliminde Rusya ve İran başta olmak üzere küresel destekler ile İran topraklarındaki Ermeniler bu coğrafyaya yerleştirildi. Buradaki hâkim Türk nüfus baskı ve demografik yapıyı değiştiren politikalar ile azaltılmaya çalışıldı. Bu ve benzeri gelişmeler sınırların korunması konusundaki mevcudiyeti tehdit etmişlerdir.

Yaşanan tarihsel gelişmeler Rusya, Azerbaycan ve Türkiye arasındaki 100 yıllık Kars Anlaşmasına ilişkin görüşlerin yenilenmesini gerekli kılmıştır. Kars anlaşmasından sonra Azerbaycan bu coğrafyada birçok kez toprak kaybetmiştir. Nahçıvan, Türkiye üzerinden tutulabilmiş olsa da Karabağ bölgesi etkin Rus ve üstü örtülü İran destekleriyle işgal edilmiştir. Batılı destekler ile de Ermenistan güçlendirilmiş ve haksız saldırı ve işgallerine uluslararası kamuoyunda gerçek anlamda ses çıkartılmamıştır. Ancak Türkiye ve Azerbaycan arasında çok yönlü destek ve işbirlikleri Azerbaycan'ın zamanla eski güç ve etkinliğini yeniden kazanmasına olanak tanımıştır. Bu olumlu gelişmeler bölgede yeniden ve gerçekliklere dayalı adil bir sınır anlaşmasının tekrarlanmasını ihtiyaç haline getirmiştir. Tarihi Kars Anlaşmasını yeniden şekillendirecek olan sürecin önemli bir adımı "*Şuşa Deklarasyonu*" olmuştur.

2.2. Şuşa Deklarasyonu

Bildiri, beyanname, deklarasyon, vb. adlar ile de ifade edilen Şuşa Antlaşması 15 Haziran 2021 tarihinde Azerbaycan ve Türkiye arasında imzalanmıştır. Deklarasyona ismini veren Şuşa, Azerbaycan'ın “*kültür başkenti*” ve 44 gün sürem “*Vatanseverlik Savaşı*”nın zafer yeridir. Bu anlaşma ile Şuşa, aynı zamanda Azerbaycan ve Türkiye halklarının dostluğunu, kardeşliğini ve dayanışmasını simgeleyen tarihi bir şehir haline de gelmiştir. Bu deklarasyon ile sadece Azerbaycan'ın değil, tüm dünyanın dikkati Şuşa'ya çevrilmiştir. Çünkü iki Türk devleti mevcut dostluk ve kardeşlik tarihinde yeni bir dönemi başlatıyorlardı. 8 Kasım 2020'de kadim Şuşa şehrinin Azerbaycan ordusu tarafından üstün muharebe teknikleri ve donanımlı teknolojik silahlar ile Ermeni işgalinden kurtarılmasından sonra, Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev birkaç kez Şuşa'yı ziyaret ederek kültür merkezinin bir an önce restore edilmesi ve eski haline getirilmesi için talimatlar vermiştir. Çünkü Şuşa'da diğer Karabağ yerleşim yerleri gibi Ermeniler tarafından tahrip edilmiş, tarihi alanlar “Türk Tarihini” yansıttığı için mevcut formlarından uzaklaştırılmaya çalışılmış, yerine suni yapılar tesis etmek için uygulamalar hayata geçirilmiştir. Bu da tarihi ve kültürel anlamda zengin olan şehrin dokusuna önemli ölçüde zarar vermiştir.

Şuşa Deklarasyonu, 1980'li yıllar itibariyle önemli savunma sanayi yatırımları yaparak bu alanda başta SİHA'lar, güdümlü füzeler, elektronik harp sistemleri, vd. savunma mekanizmaları geliştiren Türkiye ile 2000'li yıllar ile birlikte ekonomik anlamda çok ciddi güç kazanmış ve önemli bir istikrar yakalamış olan Azerbaycan'ın bütünsel bir güç oluşturduğunu; hem hükümet yönetimleri, hem de kardeş ülke halkları arasında tam bir bütünleşmenin olduğunu ortaya koymuştur. Bu ilkeli duruş ve elde edilen güç her iki ülkede de coşku ve gurur duyguları yaşatmıştır. Karabağ'ın işgalden kurtulması Azerbaycan halkının güvenini tazelenmiş ve artırmıştır. Şuşa deklarasyonu bu güzel duyguların ve birlikteliğin sergilendiği, tüm dünyaya deklare edildiği bir platform ve araç olarak önemli bir tarihi misyon üstlenmiştir. Zira Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları, Şuşa'da bir araya gelmişler, bütün dünyaya bu toprakların gerçek sahiplerinin kim olduğunu bildirmişlerdir. 30 yıldır işgal altında tutulan Azerbaycan eski yerleşim yerlerinin bir daha işgal edilemeyeceğini, hiçbir gücün bu bağlamda bir plan yapmaması gerektiğini, aksi halde sonuçlarına çok ağır bir şekilde katlanacağını bildirmişlerdir. Bu gelişmeler kültür başkenti olan Şuşa'yı yeniden canlandırmaya başlamış ve Türk dünyasının önemli merkezlerinden birisi olma yolunda güçlendirmeye başlamıştır. Şuşa'da yaşanan olumlu gelişmeler Azerbaycan ve Türk gelenekleri izlerinin bu topraklardan asla silinemeyeceğini bir kez daha ortaya koymuştur (Mammadov, 2021).

Şuşa deklarasyonu esnasında her iki ülke cumhurbaşkanları da yaşanan tarihsel gelişmeyi ve elde edilen başarıyı ortak açıklamalarında ifade ederek, konunun önemine dikkat çekmişlerdir. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev Şuşa Deklarasyonunu ve yaşanan gelişmelerin önemini şöyle ifade etmiştir (Prezident.az, 2021);

"Bugün, hayatımızın tarihinde önemli bir gündür. Türkiye tarafından yapılan bu ziyaretin tarihi bir önemi vardır. Bugün Türkiye ve Azerbaycan, dünyanın birbirine en yakın ülkeleridir. Mustafa Kemal Atatürk, yıllar öncesinde “Azerbaycan'ın sevinci, bizim sevincimizdir. Üzüntüleri, üzüntümüz ve kederimizdir”, demişti. 20. yüzyılın sonunda Haydar Aliyev de, “Türkiye ve Azerbaycan tek millet, iki devlettir”, demişti. 100 yıl sonra, kurtarılan Şuşa'da imzalanan ittifaka ilişkin ortak bildirge, gelecekteki işbirliğimizin yönünü gösteriyor. Bugün özgürleşmede buluşuyoruz. Şuşa. Bugün tüm Azerbaycan halkının gözü buradadır. Dünyanın gözü buradadır. Şuşa'da dalgalanan Azerbaycan ve Türk bayrakları bugün birliğimizi göstermektedir"

Türkiye cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da gündeme yaşanan gelişmelere ilişkin açıklamada bulunarak deklarasyonun önemine vurgu yapmıştır. Cumhurbaşkanı Erdoğan'ın bu konudaki açıklamaları şöyledir (APA.az, 2021);

"Elbette bugün farklı bir heyecan içindeyiz. Azerbaycan halkının Karabağ zaferini bir kez daha kutluyorum. Türkiye olarak kardeşlerimizin özgürlük ve imar mücadelesini destekliyoruz ve desteklemeye devam edeceğiz. Gelecekte sadece iki ülkeyi değil, bölgeyi de kapsayan bir kararlılık göreceğiz. Gücümüz Azerbaycan'ın gücü, Azerbaycan'ın gücü bizim gücümüzdür. Toplantıda aldığımız kararların hayırlı olmasını diliyorum"

Şuşa, tarihsel olarak 1980'den bu yana böyle bir törene ev sahipliği yapmamıştı. Azerbaycan ve Türk dünyası için yaşanan bu olay bir rüya değil, yaşanan bir gerçektir. Şuşa deklarasyonu, bağımsızlık sonrası savaş, işgal, katliam, soykırım ve sürekli sınır tacizlerine maruz kalan Azerbaycan'ın gerçek anlamda mutlu olmasına ve haklı gurur yaşamasına neden olmuştur. Yaşanan bu gelişme Azerbaycan halkının yüzünün gerçek anlamda

gölmesine ve 30 yıldır kanayan yaralarına merhem olmaya katkı sağlamıştır. Şuşa'daki yaşanan bu gelişmeler, ülke cumhurbaşkanlarının konuşmaları ve halkın sevinçli Karabağ'ın hayatında yeni bir dönemin başladığının göstergelerinden birisi olmuştur. Aynı zamanda da her iki ülkenin düşmanlarına karşı net bir duruş içeren sert bir mesaj olarak da kabul edilmektedir.

Karşılama töreni ve baş başa görüşmenin ardından Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları, sadece Karabağ'ın değil, Güney Kafkasya bölgesinin gelecekteki kalkınmasında istisnai bir rol oynayacak olan "Müttefik İlişkiler Şuşa Deklarasyonu" adlı tarihi bir belgeyi imzaladılar. Bütünsel anlamda bu belge, Bakü ve Ankara arasındaki stratejik ilişkilerin ivme kazandığı ve daha da derinleşerek arttığı yeni bir dönemin başlangıcı olarak değerlendirilmektedir. Çünkü Şuşa anlaşması, Güney Kafkasya bölgesindeki yeni gerçekleri resmileştiren ve gelecekteki işbirliği için bir yol haritası oluşturan tüm öncelikleri yansıtmaktadır. Böylece, devlet başkanlarının ortak basın toplantısında belirttiği gibi, Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanları tarafından imzalanan ittifak beyanı, iki dost ülke arasında niteliksel olarak yeni ilişkilerin ve yeni işbirliklerinin kurulmasının garantörü olacaktır. Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu hususta şunları beyan etmiştir (Prezident.az, 2021);

"Sevgili kardeşim birçok kez Azerbaycan'a geldi. Ama ilk kez Karabağ'dadır. Kendisiyle Şuşa'da beraberiz. Bu ziyaret tarihi bir önem taşıyor. Çünkü bugün imzalanan ortak bildirme, ittifak üzerine ilişkilerimizi en üst düzeye çıkarıyor. Bildirgenin adı ittifaktır. Kendi içinde her şeyi söylüyor. Bugün niteliksel olarak yeni bir ilişki kurduk ve bu bildirgenin tüm hükümleri gelecekteki işbirliğimizin garantörüdür"

Şuşa deklarasyonu misyon olarak Azerbaycan ve Türkiye'nin bağımsızlığının, toprak bütünlüğünün, uluslararası kabul görmüş belgelerin dokunulmazlığının, devletlerin içişlerine karışmama, vb. uluslararası ilkelerin teminatlarından birisi olma konumundadır. Türkiye cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan tarafından bu deklarasyon siyasi iradeye dayandığı ve Türkiye tarafından tam olarak desteklenen tarihi bir belge olduğu yönünde açıklamada bulunulmuştur. Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın bu husustaki açıklaması şöyledir (Report.az, 2021);

"Kardeşim Aliyev ve ben, Azerbaycan Ordusunun 10 Aralık'ta Bakü'de Karabağ'da kazandığı zaferin sevincini paylaştık. O gün başka bir coşku vardı. Altı ay sonra, bu kez Şuşa antik kentinde onunla birlikte olmaktan çok memnunuz. Sözümüz gerçekleşti. Azerbaycan halkını Karabağ'daki zaferinden dolayı bir kez daha tebrik ediyorum. Tarihte birçok sanatçı yetiştirmiş Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'dan bölgemize ve dünyaya göndereceğimiz mesajların çok önemli olduğuna inanıyorum"

Belgenin incelenmesiyle birlikte şimdiye kadar imzalanan anlaşmaların niteliksel olarak yeni bir aşamaya girdiği, Türk halklarının daha yakın ve daha samimi entegrasyonunu hedeflediği sonuçları ortaya çıkmaktadır. Şuşa Deklarasyonu, Güney Kafkasya'da yeni jeo-politik gerçeklerin yaşandığını, güç dengelerinde değişikliklerin yaşandığını, dezavantajlı ve savunma konumunda olan Azerbaycan'ın 44 günlük savaşta tarihi bir zafer elde ederek avantajlı bir konuma kavuştuğunu, Azerbaycan'ın güçlü bir bölgesel aktör haline geldiğini, kardeş Türk Devletleri arasında mevcut halklar ve gelecek nesiller için sağlam bir bağ kurulduğunu, bu hususta hayata geçirilecek önceliklerin neler olduğunu resmi olarak ortaya koymaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu bağlamda, "Şuşa'da ittifak beyannamesini imzalayarak atalarımıza bağlılığımızı gösteriyoruz. Bugün niteliksel olarak yeni bir ilişki kurduk ve bu bildirgenin tüm hükümleri gelecekteki işbirliğimizin garantörüdür" (Prezident.az, 2021), ifadelerini kullanmıştır. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da bu bağlamda "Azerbaycan'ın güney Zengazur projesini çok önemli buluyor ve destekliyoruz" (Prezident.az, 2021), demiştir.

Şuşa Deklarasyonu ile ilgili bir diğer önemli nokta da, Azerbaycan Cumhurbaşkanı tarafından deklarasyonun iki noktasında ifade edilen önemli görüşlerin hem ikili, hem de bölgede gelecekteki işbirliği için tam açıklık sağlamasıdır. Bunlardan biri de savunma alanında işbirliği meselesidir. Belgede, üçüncü bir devlet tarafından uluslararası kabul görmüş sınırlarının bağımsızlığına, egemenliğine, toprak bütünlüğüne, dokunulmazlığına veya güvenliğine yönelik bir tehdit veya saldırı olması durumunda, tarafların bu tehdidi veya saldırganlığı ortadan kaldırmak için ortak istişarelerde bulunacakları belirtilmektedir. BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine uygun girişimlerde bulunmak ve BM Şartı uyarınca birbirlerine gerekli yardımı sağlamak üzere anlaşmaya varılmıştır. Bu hüküm, Azerbaycan ve Türkiye'nin askeri alanda her zaman birlikte olacaklarını açıkça göstermektedir. Ülkelerden birine yönelik herhangi bir tehdit olması durumunda karşılıklı güvenlik sağlanacaktır. Olgusal beyan, Azerbaycan ile Türkiye arasındaki askeri ittifakın gerçekçi bir tanımıdır. İki ülkenin silahlı kuvvetlerinin modern ihtiyaçlara uygun olarak yeniden yapılandırılması ve modernizasyonu ile ilgili olaylar, kuşkusuz sürece

güçlü bir ivme kazandıracaktır. Belgede 1921'de imzalanan Kars anlaşmasına atıfta bulunulması, Azerbaycan'ın tarihsel geleneklere dayalı bölgesel işbirliği politikasında kesinlikle ulusal çıkarlara öncelik vereceğini kanıtlamaktadır. Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev tarafından yapılan bir diğer açıklama da yine şöyledir (Prezident.az, 2021);

"Ortak bildiride tarihi Kars anlaşmasına atıfta bulunuluyor. Tarihi Kars Antlaşması tam yüz yıl önce imzalandı. Bunun da büyük bir sembolik anlamı var. 100 yıl sonra özgürlüğüne kavuşan Şuşa'da imzalanan ortak ittifak bildirisi, gelecekteki işbirliğimizin yönünü gösteriyor. Deklarasyon birçok önemli konuyu kapsıyor. Uluslararası ilişkiler, siyasi ilişkiler, ekonomik ve ticari ilişkiler, kültür, eğitim, spor ve gençlik politikası alanlarındaki ortak işbirliğimiz hemen hemen tüm alanları kapsamaktadır. Enerji güvenliği, özellikle de Güney Gaz Koridoru'nun Türkiye, Azerbaycan ve Avrupa için önemi vurgulanıyor ve her konu çok önemli"

Uluslararası gözlemciler, anlaşmanın bölgedeki yeni ulaşım ve iletişim bağlantılarının haritasının oluşturulması üzerinde önemli bir etkisi olduğunu da kabul ediyorlar. Rusya, İran ve bölgedeki diğer ülkelerle birlikte tek yönlü yol fikrinin oluşturucusu olan Çin ve Hindistan gibi küresel güçler bu husustaki ilgili taraflardır. Müttefiklerin Şuşa'da imzaladıkları anlaşma, iki kardeş ülkenin gelecekteki stratejik hedeflerinin bu doğrultuda uyumlaştırılması açısından da oldukça önemlidir. Bu konudaki önemli bir uzman olan Tahir Mirkishili, AZTV'nin "Hafta" programına verdiği röportajda (Mammadov, 2021) şu beyanlarda bulunmuştur;

"Bugün Ermenistan'da dile getirilen iddiaları görüyorsunuz. Bazı revonist güçler arıyor. Tabi ki Azerbaycan Ordusu oldukça güçlü bir yapıdadır. Yeterince gücümüz var. Ancak, bir bütün olarak savaşın yeniden başlamayacağını garantisinin olması, bölgenin ekonomik kalkınmasında olduğu kadar, bölgeye büyük yatırımların çekilmesinde de büyük rol oynamaktadır. Özellikle Şuşa Deklarasyonu, bölgenin ekonomik kalkınması için çok önemlidir"

Deklarasyon, Güney Kafkasya'nın değişen jeopolitik ve jeoekonomik ortamında askeri-politik işbirliği konularında iki dost ülkenin konumunun oluşturulmasını öngörmektedir. Hiç şüphesiz Azerbaycan devletinin 44 gün savaşındaki zaferi, onu uluslararası çıkarların uzlaşma merkezi haline getiriyor. Türkiye'nin Azerbaycan'a manevi anlamda desteği, Azerbaycan'ın bölgesel bir güç olarak statüsünü de güçlendirmektedir. Şayet Ermenistan, Azerbaycan'a yönelik iddialarından vazgeçerse, Türkiye ile sınırlarını açarak ekonomik bataklıktan çıkabilecektir. Bu açıdan Ermenistan'ın geleceği ile ilgili doğru karar, bu ülkenin yeni hükümetinin vicdanına yazılacaktır. Şuşa'daki Türk Başkonsolosluğu'nun açıldığının duyurulması, Ermeni toplumuna nostaljik duygularının asla haklı çıkmayacağını anlatmak için son noktadır (Mammadov, 2021). Türkiye'nin eski Azerbaycan Büyükelçisi Hulusi Kılıç, Weekly'ye verdiği röportajda şu beyanlarda bulunmuştur (Mammadov, 2021);

"Şuşa Başkonsolosluğu'nun açılması bölgedeki kalkınmayı hızlandıracaktır. Konsolosluk, bölgedeki sorunların en kısa sürede çözümüne önemli katkılar sağlayacaktır. Bu çok önemli bir durumdur. Biliyorsunuz Türkiye'nin Nahçıvan ve Gence'de başkonsoloslukları var. Şuşa konsoloslugu da önümüzdeki aylarda açılacak. Bu, Karabağ'ın gelişmesinde büyük rol oynayacaktır"

Bugün Ermenistan, gösterdiği yaklaşım ve tavırlar ile barışçıl işbirliği ve kalkınma ilkelerinden ne kadar uzak olduğunu ortaya koymaktadır. Zengazur meselesinin seçim kampanyasında hemen hemen tüm adaylar tarafından yaygın olarak kullanılması, zaten Ermeni tarafının çıkarlarına aykırı olan bu konudaki kararın belirli merkezlerde alınacağı korkusundan kaynaklanmaktadır. Böylece Zengazur güzergâhı, İkinci Karabağ Savaşı'ndan sonra oluşturulan yeni yapılanmanın mantıksal bir sonucu olmakla kalmayıp, aynı zamanda bölge ülkeleri arasında altılı formatta önemli işbirliği perspektifleri de açmaktadır. Bu hususta Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan şu açıklamaları yapmıştır (Prezident.az, 2021);

"Türkiye olarak coğrafi komşuluk bağlarımızı da daha derin iş ittifaklarına kaydırmak istiyoruz. Ermenistan'a kadar uzanan bu iyi niyet ve gelişmenin iyi değerlendirilmesini ve bu ülkenin mevcut fırsatı değerlendirmesini diliyoruz. Bildiğiniz gibi altı platformda Rusya, Türkiye, Azerbaycan, Ermenistan, Gürcistan ve İran var. Aynı zamanda bölgenin barışçıl bir bölge olmasını istiyoruz"

Türkiye'nin yakın gelecekte açtığı perspektiflerin Güney Kafkasya'yı jeo-ekonomik güç merkezlerinden biri haline getireceği ve Azerbaycan ile Türkiye'nin bu süreçte belirleyici rol oynayacağı, Türkiye Cumhurbaşkanı'nın görüşlerinde de açıkça ortaya konulmaktadır. Bu perspektiflerde, ulusal ekonomileri ve ihracatı büyütmeyle yönelik çabaların artırılması, güney gaz koridorunun verimli kullanılması ve transit-ulaşım potansiyelinin daha da geliştirilmesi dâhil olmak üzere birçok ekonomik gelişme ve uygulama için transit-

ulaşım potansiyeline yönelik çabaların koordine edilmesi zorunluluğunu ortaya çıkarmaktadır. Bu bağlamda Azerbaycan ile Türkiye'yi birbirine bağlayan Zangazur koridorunun açılması, ulaşım ve bölgedeki iletişim bağlantıları aracılığıyla uluslararası ulaşım bağlantılarının geliştirilmesi ve restorasyonu gibi güncel konulara özel önem verilmektedir. Bu durum, Türkiye'nin kilit bir bölgesel aktör haline geldiğini gösteriyor. Kısacası Şuşa'dan dünyaya gönderilen mesajlar, bölgede yeni gerçekliklerin ve ilişkilerin oluşumunu tam anlamıyla teyit etmektedir (Alibeyli, 2021).

3. ŞUŞA ŞEHİRİ VE TARİHİNİN YENİDEN İNŞASI

Azerbaycan ve Türkiye'nin bölgesel planları ve bu planlara yasal statü kazandıran ittifak anlaşması, Şuşa ve beraberindeki jeo-politik bölgenin geleceğe yönelik stratejinin önemli bir parçasıdır. Bu sadece bölge ülkelerini değil, bölgede çıkarları olan ülkeleri de işbirliğine çağırılmaktadır. Bu da Şuşa'nın jeo-politik önemini daha da belirgin hale getirmektedir. Öyleyse Şuşa'nın yeniden bu jeo-politik öneme göre yeniden inşası gerekmektedir. Bu hususta öncelikle bazı sorular ön plana çıkmaktadır. Örneğin, "Batı'nın desteklediği Kafkas Evi fikrinin, barış ve güvenliğe tehdit, provokasyon olarak gerçekleşmesine dayalı belgenin değerlendirilmesinin amacı nedir?" yine "Saldırgan politikasına yenik düşen Ermenistan, Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanlarının Şuşa ziyaretini hangi saldırgan cesaretle bölgeye yönelik bir Türk-Azerbaycan saldırganlığı olarak nitelendiriyor?". Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı'nın bu gelişmeler ve sorulara yönelik açıklaması şöyle olmuştur (Report.az, 2021);

"Komşu ülke liderlerinin ziyareti hakkında yorum yapmak Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'nın haddi değildir. Ermenistan Dışişleri Bakanlığı'ndaki mevcut liderlik eksikliğini göz önünde bulundurarak, bu kurumda kalanların ve bu açıklamayı hazırlayanların dikkatine, ülkenin topraklarını işgal edemeyeceğini, sadece onları işgalden kurtardığını belirtmek isteriz. 44 gün süren savaş sonucunda Azerbaycan, kendi topraklarını işgalden kurtarmıştır"

Şuşa'da 15 Haziran'da yeni bir tarih yazılmıştır. Yazılan bu tarih, savaştaki zaferden daha az önemli olduğu düşünülemez. Şuşa'nın 8 Kasım 2020'de kurtarılması, Ermenistan'ın 30 yıllık işgaline son vermiş ve Ermenilerin "yenilmez ordu" dediği Ermeni ordusu sadece 44 günde imha edilmiştir. Savaş süreci ve kazanılan zafer sonucu imzalanan Şuşa Deklarasyonu Azerbaycan ve Türkiye arasında kardeşlik bağına büyük ölçüde derinleştirmiştir. Böylelikle Azerbaycan'ın sahip olduğu güç ve kazanılan özgüven çok daha üst seviyelere çıkmıştır. Bu durum halkın yaşam tarzına ve sosyo kültürel faaliyetlere de yansımıştır. Örneğin Haydar Aliyev Vakfı'nın kültür başkenti Şuşa'da hazırladığı "Müzik Mirası ve Ovada Karabağ Atları" adlı müzik bestesi ile Azerbaycan halkının haklı gururunu arttırma ve Azerbaycan halkının geçmişine olan bağının kuvvetini gösterme adına atılan birçok adımdan birisi olarak kayıtlara geçmiştir. Sembolik gibi görünen bu uygulamalar Şuşa'nın ve Azerbaycan halkının manevi zenginliğini geliştirme, moral ve motivasyonunu artırma noktasında önemli işlevler görmektedir. Bu sebeple de sayı ve çeşitliliği sürekli olarak arttırmaktadır. Bu etkinlikler başta 30 yıldır karanlığa gömülen Çıdır ovası olmak üzere dar anlamda Şuşa'ya, geniş anlamda ise tüm Azerbaycan topraklarına ışık tutmaktadır. Şuşa'nın kurtuluşu vesilesiyle Oğuz boylarının halk şenliklerinin yeniden canlandırılması, ülke kimliğine, geleneklerine ve zengin tarihine verilen değeri artırarak zenginleştirmektedir. Anlatılanlardan yola çıkılacak olursa, ortaya konulan kompozisyonun eğitici ve ideolojik özü, bu toprakların asla yabancılar tarafından çiğnenmeyecek olmasıdır. Çıdır ovasında düzenlenen konser programı ve diğer etkinlikler artık bu toprakların yeniden sahibinin Ermeniler değil, Türklerin olduğudur. Bu etkinlikler bir yandan Azerbaycan halkının ruhunda bu düşünceyi derinleştirirken, diğer yandan da fiilen gerçekleşen bu durumu tüm dünyaya ilan ve deklare etmektedir. Zaferden birkaç yıl önce Şuşa'da sarhoş bir şekilde dans eden Paşinyan ve bu düşüncedeki kişilerin yerine, neşe ile eğlenen ve kültürlerini tekrar bu coğrafyada yaşatan binlerce Azerbaycan halkı yaşanan dönüşümü fiziki olarak ortaya koymaktadırlar (Qarayeva, 2021).

Bir kentin ve ulusun yeniden inşası sadece manevi ve moral değerlerle olmamaktadır. Aynı zamanda bunları destekleyen maddi yani fiziki inşanın da gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu nedenle kültür kenti olan Şuşa'da sosyo-kültürel etkinliklerin yapılmasının yanı sıra bu kentin kültürel zenginliğini ortaya koyan fiziki yapıların ve kültürel değerlerin de yeniden eski haline getirilmesi gerekmektedir. Ermeni işgali kentin silüetinden silinmeye çalışılan, tahrip edilen, yok edilmeye çalışılan bu yapıların aslına uygun olarak restore edilmesi gerekmektedir. Bu zorunluluk hem kentin kültürel yönünün tekrar etkin hale gelmesi için, hem de Azerbaycan'ın bu topraklar üzerindeki hâkimiyetinin daha kesin ve keskin bir şekilde ortaya konulabilmesi için son derece önceliklidir. Azerbaycan devleti bu sebeplerle bu husustaki çalışmalarına hızla başlamıştır.

Restorasyon sürecinin en önemli noktalarından birisi kuşkusuz ki kültürel eserlere eski ihtişamlarını yeniden kazandırmaktır. Yıkılan tarihi ve dini anıtları restore etmek, kentin ve ulusun manevi ve moral değerlerini diri

tutmaya katkı sağlamaktadır. Şuşa'nın simgesi sayılan yerlere yeni bir soluk getirmektir. Cumhurbaşkanı'nın Şuşa ile ilgili özel talimatı, şehrin eski haline döndürülmesine dayanmaktadır. Çünkü Şuşa dünya tarafından bilinen ve takip edilen bir kenttir. Ermeniler tarafından silinmeye çalışılan tarihsel köklerin diri ve ebedi tutulmasının bir aracıdır. Bu hususlardan hareketle Şuşa kenti, Azerbaycan halkı için aynı zamanda manevi ve milli bir kale olma özelliğine sahiptir.

Şuşa'nın maddi ve manevi inşası için bir yandan restorasyon çalışmalarına başlanmış, diğer yandan da yoğun etkinlik ve organizasyonlar ile kentteki yaşam yoğunluğu artırılmıştır. Bu bağlamda Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı arasında Şuşa'da gerçekleşen tarihi görüşme bir dizi önemli an ile anılmıştır. Devlet başkanları, Azerbaycan milli kültürünün önde gelen temsilcileri Natavan, Bülbül ve Üzeyir Hacıbeyli'nin vurulmuş heykellerini ziyaret ediyor. Han'ın kızının pınarla ve diğer tarihi mekânlarla tanışması sırasında dile getirdiği görüşler, inşaatçı ile muhrip arasındaki farkı bir kez daha açıkça göstermiştir.

"*Müzik mirası ve ovalarda Karabağ atları*" adlı müzik kompozisyonu, tüm Türk dünyasının tarihi ve kültürel bir zaferi olarak hafızalara kazınmıştır. Kültürel meydan okumalara karşı zafer ve kahramanlık ruhunu yansıtan bu sanat sahneleri, sadece Azerbaycan'ın değil, tüm Türk halklarının ortak coşkularını ve sahip oldukları değerleri yansıtmaktadır. Şuşa etkinlikleri, bölgesel barışın, azmin ve zaferin bir simgesi haline gelmiştir. Bu etkinliklere katılan yerel, bölgesel ve küresel ziyaretçilere bu gerçeklerin anlatılması ve bu zenginliğin aktarılması açısından da önemli bir imkân ortaya koymaktadır. Azerbaycan halkının kardeşlik duyguları, barışseverlikleri, konukseverlikleri, paylaşım ruhu, vd. güzel özellikleri bu etkinlikler ile tanınma ve tanıtılma imkânlarına kavuşmaktadır (Mehdiyev, 2021). Gelen ziyaretçiler kendi ülkelerinde bu atmosferi dillendirmektedirler. Örneğin Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Milli Meclis'teki konuşmasında Şuşa şehri hakkındaki görüşlerini şöyle dile getirmiştir (Prezident.az, 2021);

"Bugün Azerbaycan'ın kültür başkenti Şuşa'yı önümüzdeki yüz yıl boyunca Türk dünyasının kültür başkenti olarak görmekten mutluluk duyuyoruz. Türk dünyasının her yerinden geleceğin kültür ve sanat şahsiyetlerinin bu güzel şehirde buluşması, Şuşa'nın kadim tarihine verilecek en güzel selamlama olacaktır. Çünkü büyük Türklerin kültürel ve manevi değerlerinin korunmasına yönelik ortak faaliyetler ana hedefler arasındadır"

Bu açıklamalar ve yaşanan gelişmeler bölge halkı açısından büyük bir sevinç ve umutla karşılanmaktadır. Kişilerin ülke ve kent geleceği ile ilgili düşünceleri ve beklentileri olumlu anlamda artmaktadır. Örneğin Ganira Pashayeva, "Haftalık" programa verdiği röportajında, "Azerbaycan ve Türkiye, Türk devletleri arasındaki ilişkileri ve işbirliğini daha da güçlendirmek için çabalarını yoğunlaştıracaktır", şeklinde beyan da bulunmuştur (Mammadov, 2021). Türkiye ve Azerbaycan'a sorumluluk ve güven yükleyen bu ve benzeri açıklamaların sayısı oldukça fazladır.

Şuşa toplantısının manevi ve eğitsel önemi gerçekten çok büyük. Bu etkinlik, Türk halklarının sahip olduğu, dünya kültür mirasını eşsiz eserlerle zenginleştiren tarihi ve kültürel eserlerin ve yetiştirdikleri dehaların paha biçilmez koleksiyonlarının gelecek nesillere daha etkin bir şekilde aktarılacağını kanıtlamıştır.

Azerbaycan devleti, Ermenistan'ın Karabağ'da Azerbaycan'a ait maddi ve kültürel kaynaklara verdiği zararın boyutunu belirlemek için 30 yıldır aktif olarak uluslararası kuruluşlarda diplomasi yürütüyor. Şuşa Deklarasyonu'nun ana maddelerinde yer alan uluslararası örgütler çerçevesinde ortak çalışma, Ermeni vandalizminin ve intikamcı düşmanın absürt propagandasının ortadan kaldırılması açısından da oldukça önemlidir. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Azerbaycan parlamentosunda yaptığı konuşmada bu konuya değinerek, dünyanın, topraklarını özgürleştiren insanları protesto etmek yerine, topraklarını yakan ve servetlerini yağmalayan Ermenilerin eylemlerini görmesi gerektiğini söylemiştir (Babaoğlu, 2021).

Elbette ki Azerbaycan'da gerçekleştirilen yeniden inşa ve ihya çalışmaları sadece Şuşa kenti ile sınırlı değildir. İşgalden kurtarılan tüm yerlerde benzeri çalışmalara devam edilmektedir. Örneğin 17 Ekim 2020'de Azerbaycan Ordusu hızlı bir taarruzla Fuzuli'yi işgalden tamamen kurtararak, 27 yıl sonra burada Azerbaycan bayrakları dalgalandırılmıştır. Bundan sadece 9 ay sonrasında inşa edilen Fuzuli'deki uluslararası havalimanı açılmıştır. Böylece 5 Eylül 2021'de Bakü'den havalanan Airbus A340-500 Karabağ yolcu uçağı, Karabağ'da yeni inşa edilen görkemli ilk havalimanına inmiştir. Karabağ'ın hava kapısı olarak bilinen Fuzuli Uluslararası Havalimanı, en modern seviyede inşa edilmiştir. Havalimanı her türlü uçağı kabul etme kapasitesine sahiptir. Ayrıca an itibarıyla Zengilan ve Laçın'da uluslararası havalimanları inşa edilmektedir. Bu havalimanlarının inşası ile bölgenin ulaşım kapasitesi daha da artacaktır (Zaman, 2021).

Siyasi yorumcu Aziz Alibeyli bizimyol.info'ya verdiği röportajda (Alibeyli, 2021), "Türkiye cumhurbaşkanının bölgeye yaptığı ziyaret, Şuşa'nın işgalinden bu yana bir yabancı cumhurbaşkanının ilk ziyaretidir. Bu durum

işgalden kurtuluşun yasallaşması ve dünyaca kabullenilmesi demektir. Yani Karabağ'da Türk askeri varlığının inşası anlamına geliyor", dedi ve Şuşa Deklarasyonunun Karabağ sorununu tamamen bitireceğini sözlerine ekledi.

26 Ekim 2021'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Azerbaycan'a resmi ziyareti sırasında Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, kendisini Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nda karşıladı. Ardından Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın resmi açılış töreni gerçekleşti. Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanları havalimanının açılışını simgeleyen kurdeleyi kesti. Her iki cumhurbaşkanına da Karabağ'ın hava kapısının sembolü olan bir anahtar verildi. Devlet başkanları havaalanında oluşturulan koşullar hakkında bilgi aldı (Modern.az, 2021).

4. SONUÇ

Bölgenin kadim ve köklü sahiplerinden olan Azerbaycan halkı tarihsel süreçte bağımsız bir devlet olmanın yanı sıra farklı ülke egemenlikleri altında da kalmıştır. Özellikle 1920'den 1991 yılına kadar SSCB egemenliğine maruz kalması uzun bir dönem baskı ve asimilasyon ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur. 1991 yılında bağımsızlığına kazanmasına rağmen aynı yıl Rus destekli Ermeni işgaliyle karşı karşıya kalmıştır. Ülke topraklarının yaklaşık üçte birisi işgal altında kalmıştır. Karabağ bölgesindeki bu işgalin boyutu her geçen süreçte daha kapsamlı bir hal almıştır. Bu durum ülke halkının moral değerlerine olumsuz etki etmiştir. Ancak aynı zamanda da halkın aynı amaç etrafında kenetlenmesi açısından da büyük bir motivasyonun oluşmasına neden olmuştur.

Azerbaycan, toprakları işgal edilen taraf olmasına ve uluslararası hukuka göre haklı olan taraf olmasına rağmen bölgesel barış ve iyi komşuluk ilişkileri açısından hep barışçıl bir yol izleyerek çözümün ortaya çıkması için çaba sarfetmiştir. Azerbaycan'ın bu iyi niyetine karşılık Ermenistan tarafından hep saldırgan ve haksız bir politika geliştirilmiştir. Haksız işgali sonlandırmak bir tarafa, işgal altındaki toprakları genişletmek üzerine davranışlar sergilemiştir. Şüphesiz buradaki en büyük avantajları başta Rusya olmak üzere küresel güçlerce kendilerine verilen büyük askeri ve ekonomik desteklerin olmasıdır. Ancak Azerbaycan, tüm bu olumsuzluklara rağmen haklı olan mücadelesinden hiçbir zaman geri adım atmamış ve mücadelesine çok yönlü olarak devam etmiştir. Bu hususta da Türkiye her aşama'da Azerbaycan'a karşılıksız ve koşulsuz tam destek olmuş ve Azerbaycan ile güçlü bir ittifak oluşturmuştur. Bu ittifak 2020 yılında meyvesini vermiş ve Karabağ işgalden kurtarılmıştır. Zafer sonrasında da hızlı ve etkin stratejiler geliştirilerek yaraların kapatılması ve mevcut siyasal-ekonomik gücün artırılması noktasında önemli adımlar atılmıştır.

Azerbaycan, diplomatik protokol kuralları çerçevesinde ulusal çıkarlara tehdit oluşturmayan stratejik projeleri adım adım uygulamaktadır. Azerbaycan Lideri'nin 44 günlük Vatanseverlik Savaşı'nın hemen ardından önümüzdeki birkaç yıl için açıkladığı eylem stratejisi, somut belgelere, anlaşmalara ve en önemlisi bu anlaşmaların mantıklı bir sonucu olarak uygulanan projelere yansımaktadır. Buradan hareketle ülke içerisinde birçok proje ve uygulama hayata geçirilmeye başlanmıştır. Azerbaycan hükümeti bölgesel ve küresel anlamda bir destek edinmek amacıyla ülke dışı faaliyetlere ve muhtelif ortaklıklara da sıcak bakmaktadır. Bu konuda Türkiye, Azerbaycan için çok önemli bir müttefik ve ortak olmaktadır. İki dost ülke arasında gerçekleşen yoğun ilişki ve ortaklıklar sağlam bir zemine ve karşılıklı nezakete dayanmaktadır. Bugün uluslararası süreçlerde ortaya çıkan olumsuz klişelerin arka planına karşı, işbirliği, dayanışma, karşılıklı anlayış, karşılıklı saygı, birbirlerinin içişlerine karışmama ve sağlam temellere dayalı ortak faaliyetler yapma gibi ilke ve uygulamalar ön plana çıkmaktadır.

Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in 10 Mart 2022'de Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın davetlisi olarak Türkiye'ye yaptığı çalışma ziyareti iki ülke dayanışması açısından oldukça önemlidir. Bu ziyaret ile iki ülke arasındaki dayanışma ve bölgede gerçekleştirilecek yeni adımlar ile ilgili olarak dünyaya verilmiş muhtelif özel mesajlar vardır. İki devlet başkanının yaklaşık dört saat süren görüşmesi Çankaya Köşkü'nde gerçekleştirilmiştir. Görüşmede sadece Azerbaycan - Türkiye ilişkileri değil, dünyanın farklı yerlerindeki – özellikle de yakın ve uzak coğrafyadaki- olaylar ayrıntılı olarak ele alınmıştır. Toplantının geniş kapsamlı bir içeriğe sahip olmasının en önemli nedeni her iki ülkenin de sahip olduğu stratejik önem ve gücün ortaya koyduğu bölgesel aktör olma sorumluluğudur. Çünkü Azerbaycan ve Türkiye kendi etraflarında sıkışmış birer ada devletleri olmayıp, içinde yaşadıkları coğrafyanın sorunlarında çözüm unsuru olacak olan bölgesel, hatta küresel ölçekte aktör olma gücüne sahiptirler. Bu nedenle bölgede ihtiyaç duyulan güvenlik, barış ve karşılıklı anlayışın tesisi için her iki ülkenin varlığına ihtiyaç duyulmaktadır.

Bölge barışı için varlığına ihtiyaç duyulan her iki ülkenin de stratejik olarak etkinliklerini ve siyasi nüfuzlarını artırmaları gerekmektedir. Bu nedenle de enerji, ulaşım, askeri, ekonomik ve teknolojik olarak etkin hamleler yapma zorunlulukları bulunmaktadır. Bu sebeplerle de birlikte stratejiler geliştirerek, bu stratejileri uygulamaya koymaktadırlar.

Bölge için yapılan en önemli çalışmalardan birisi hiç şüphesiz Zengazur koridorudur. Azerbaycan'ı hem Nahçıvan'a, hem de Türkiye'ye bağlayarak yakında bölgede bir ulaşım rotası haline gelecek olan Zengazur koridoru hayata geçmek üzeredir (Mammadov, 2022). Bu koridorun Azerbaycan üzerinden Hazar'a ve doğu Asya'ya uzanması etkin bir ulaşım sisteminin kilit parçalarına sahip olma avantajlarını ortaya koyacaktır. Sadece lojistik alanı ile sınırlı olmayan bir cazibe hattının ortaya çıkması söz konusu olacaktır. Elbette ki Azerbaycan'ın mevcut gücünü ve etkinliğini artıracak bu gelişmeler başta Ermenistan, İran ve Rusya gibi devletleri çok da memnun etmemektedir. Bu sebeple de çeşitli bahaneler ile hayata geçirilmesini engelleyecek ya da geciktirecek hamleler atma yoluna gitmektedirler. Ancak Türkiye ve Azerbaycan bu konudaki kararlılıklarını arttırarak devam ettirmektedirler.

Azerbaycan Cumhurbaşkanı İlham Aliyev bu hususta; "*Zangazur koridorunu hayata geçireceğiz. Ermenistan istese de, istemese de*", şeklinde beyanda bulunmuştur. Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan da aynı hususta, "*Bir gün Zengezur'dan ayrılıp İstanbul'a gideceğiz. Iğdır ve Kars'a gidebileceğiz. Böylelikle bölgenin transit ve lojistik merkezi olacağız. Bu gelişmeler de ülkelerimizin konumu ve sahip olduğu güç çok daha ikna edici olacaktır*", demiştir (Prezident.az, 2022).

11 Mart 2022'de Azerbaycan, Zengazur projesini uygulamak için Ermenistan'ın katılımı olmadan yeni bir ulaşım hattı üzerinde güney komşusu İran ile tarihi bir belge imzalamıştır. Bu imzalı belge, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in "*sözümüz imzamızdır*" diplomasininin bir başka zaferidir (Hüseynov, 2022). Yani Cumhurbaşkanı hem dünyaya, hem de Hays'a (Ermenilere) yapacağını, başaracağını söylediği sözlerin arkasında olduğunu ve bu sözler doğrultusunda somut adımlar attığını ispat ve deklare etmiştir.

Azerbaycan – Türkiye ittifakının önemli sonuçları elbette ki Zengazur Projesi ile sınırlı değildir. Bu hususta başka önemli gelişmelerde yaşanmıştır. Bu kapsamda karşılıklı işbirliği ve dayanışmaya dayalı birçok yatırım hayata geçirilmiştir. Yine tüm bu adımların atılmasında her iki ülke de birlikte hareket etmişler ve moral değerlerin artırılması ve bunun tüm dünyaya deklare edilmesi açısından ortak etkinlikler gerçekleştirmişlerdir. Örnek olarak Azerbaycan ve Türkiye cumhurbaşkanlarının Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın açılışına birlikte katılması iki ülkenin birlik ve gücünü bir kez daha ortaya koymuştur.

Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın inşaatı sadece sekiz ay sürmüştür. Havalimanının yapımında Azerbaycan ve Türkiye firmaları birlikte çalışmışlardır. Dolayısıyla kısa sürede modern bir havalimanının yapılarak faaliyete geçirilmesi Türkiye ve Azerbaycan'ın ortak başarısıdır. Bu proje ve benzeri diğer projelerde elde edilen ortak başarı iki ülkenin sosyo-ekonomik gücünü doğrudan artırmaktadır. Ancak burada elde edilen bir diğer önemli kazanım ise birlikteliğin ortaya çıkardığı büyük sinerjidir. Azerbaycan'ın her alanda ve konuda yalnız olmadığının, Azerbaycan – Türkiye ittifakının en üst düzeyde ve kesintisiz olarak devam ettiğinin tüm dünyaya deklare edilmesidir. Dolayısıyla iki ülke arasındaki ittifakın sözde kalmaması, hızlı ve etkin somut meyvelerini vermesi bölgedeki karşıt ülkelere verilmiş önemli ve güçlü bir mesajdır. Dolayısıyla verilen mesajlar ve yaşanan gelişmeler bölgede ortaya çıkacak yeni gelişmeler açısından belirleyici unsurlardan birisi olma gücünü ortaya koymaktadır. Bu durum hem Azerbaycan açısından, hem de bölge gelişmeleri açısından büyük bir önem taşımaktadır.

Azerbaycan – Türkiye ittifakı ile ortaya çıkan projeler bölgenin kalkınmasına önemli katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle de bu ittifakın temel dinamiklerinden birisi olan Şuşa Deklarasyonu uluslararası hukuk ve siyaset açısından büyük bir öneme sahiptir. Şuşa deklarasyonu tarihsel anlamda ve bölgesel - küresel ölçekte bir siyasi ve hukuki temele dayanmaktadır. Bu belge, mevcut aşamada yaygın olarak kullanılan ve devletlerarası ilişkileri egemenlik, eşitlik, karşılıklı yarar sağlayan işbirliği çerçevesinde düzenleyen ilkelere dayanmaktadır. Şuşa Deklarasyonu, daha geniş jeopolitik alanda yeni bir istikrar, güvenlik, sosyo-kültürel ve ekonomik ilerleme aşamasına geçişi sağlayabilecek bir niteliğe sahiptir. Yine deklarasyon, bölgesel işbirliğinin yeni biçimini küresel düzeyde mevcut gerçeklere uyarlamak için tarihi bir fırsattır.

Şuşa deklarasyonu ile perçinleşen ve daha sağlam bir temele oturan Azerbaycan – Türkiye ittifakı sadece bir belge olarak kalmamıştır. İki ülke liderleri ve halkı bu ittifakın etkisini arttırmak amacıyla karşılıklı işbirliği ve ortak çalışmalarının yoğunluklarını arttırarak somut kazanımlar elde etmişlerdir. Bu bağlamda çok yönlü ve sayıda etkinler ve uygulamalar hayata geçirilmiştir. Örneğin ülkeler arası resmi ziyaretler daha da sıklaştırılarak küresel anlamda mesajlar verilerek, ittifakın yoğunluğu küresel anlamda daha belirgin deklara edilmiştir. Örnek olarak bu bağlamda 44 günlük Vatanseverlik Savaşı'nın ardından Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan

Azerbaycan'ı üç kez, Cumhurbaşkanı İlham Aliyev de Türkiye'yi iki kez ziyaret etmişlerdir. Ayrıca son ziyarette Cumhurbaşkanı İlham Aliyev'in Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ı Azerbaycan'a davet etmesi, dost ülkeler arasındaki yoğun temasların başarıyla ve artan oranda edeceğini (Report.az, 2022) ortaya koymaktadır.

KAYNAKÇA

- ADİGOZELOV, Kamal (2021), “*Şuşa Deklarasyonu: Yeni Bir İttifak Formatının Yolunu Açan Tarihi Bir Belge*”, **Newtimes.az Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <http://newtimes.az/en/organisations/7479/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- ALİBEYLİ, Aziz (2021), “*Erdoğan'ın Şuşa Ziyaretinin Sonucu Ne Olacak?: Kars Anlaşmasını Farklı Şartlarda Bekliyoruz*”, **Bizim Yol.info haber Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <https://www.bizimyol.info/en/news/347311.html?fbclid=IwAR1UuXgiWMf7tw5gILRJRNU08D0g7XbhiEGUM3AQ8n0XUtXThRwfCSa-o> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- APA.AZ HABER AJANSI (2021), “*Azerbaycan ve Türkiye İttifakına İlişkin Şuşa Deklarasyonu*”, **APA.Az Enformasyon Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <https://apa.az/en/xeber/resmi-xeber/azerbaycanla-turkiye-arasinda-muttefiqlik-haqqinda-susa-beyannamesi-tam-metn-648220> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2021), “*Azerbaycan ve Türkiye Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan'ın Şuşa Deklarasyonu*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 15 Haziran 2021, <https://president.az/articles/52116> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2021), “*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan 'Fuzuli Uluslararası Havalimanı'nın açılış törenine katıldı'*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 26 Ekim 2021, <https://president.az/articles/53734> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ CUMHURBAŞKANLIĞI (2022), “*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan ile Görüştü*”, **Cumhurbaşkanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 10 Mart 2022, <https://president.az/en/articles/view/55598> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- AZERBAYCAN CUMHURİYETİ DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (2021), “*Azerbaycan Dışişleri Bakanlığı: Komşu Ülke Liderlerinin Ziyaretinin Ermenistan Dışişleri Bakanlığı ile Sınırlı Olmadığının Yorumlanması*”, **Azerbaycan Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 16 Haziran 2021, <https://report.az/xarici-siyaset/azerbaycan-xin-qonsu-olkelerin-rehberlerinin-seferini-serh-etmek-ermenistan-xin-in-heddi-deyil/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- BABAOĞLU, Hikmet (2021), “*Cumhurbaşkanlarının Dostluğu ve Kardeşliği Türk-Azerbaycan Kardeşliğinin Simgesi Haline Geldi*”, **Yap.org.az Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <http://yap.org.az/en/view/interview/1155/prezidentlerin-dostlugu-ve-qardashligi-turkiye-azerbaycan-qardashliginin-simvoluna-chevrilip?YJinhGk3KjGPZzH5XYt97W4WaxZ8noOieh9HueReklamlarBIrzWZ0> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- HACIYEV, İsmayıl (2019), “*Kars Anlaşması ve Tarihi Önemi*”, **Nahçıvan Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 13 Ekim 2019, <https://nuhcixan.az/news/siyaset/20964-qars-muqavilesinin-tarixi-ehemiyeti> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- HÜSEYNOV, Alisahib (2022), “*Bakü ve Tehran Tarihi Öneme Sahip Bir Belge İmzaladı*”, **Halk Qazetesi Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 13 Mart 2022, <https://xalqqazeti.com/mobile/az/news/97766> (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- İBRAHİMOV, Natiq (2021), “*Tanık Olduğumuz Şanlı Tarih*”, **Azpost.info Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 16 Haziran 2021, <https://azpost.info/sahid-oldugumuz-sanli-tarix/?fbclid=IwAR25JOsXtyS78FBtUMvgLofBdZRRrNkWrELr7prKJ-pDNT3LjyRIKbe-5c> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- MAHMUDLU, Yaqub, ƏLİYEV, Qabil, ABDULLAYEV, Mehman, HÜSEYNOVA, Leyla ve CABBAROV, Hafız (2020), **Azerbaycan Tarihi**, Azerbaycan Cumhuriyeti Eğitim Bakanlığı Yayını, Bakü.

- MAMMADOV, Rovshan (2021), “*Azerbaycan Televizyonu “Hafta” Programı*”, **AZTV Haber Kanalı Kurumsal YouTube Kanalı** (E-Haber), 20 Haziran 2021, <https://www.youtube.com/watch?v=BmeRSf7EMFo&feature=youtu.be> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- MAMMADOV, Rovshan (2022), “*Azerbaycan Televizyonu “Hafta” Programı*”, **AZTV Haber Kanalı Kurumsal YouTube Kanalı** (E-Haber), 13 Mart 2022, <https://www.youtube.com/watch?v=CFaOLCHzNNc&t=1552s> (Erişim Tarihi: 13.03.2022).
- MECEK, Mehmet (2018), “*Azerbaycan’ın Devlet Yapısı ve Taşra Yönetiminde Merkez – Yerel İlişkileri*”, **Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi**, S.7(1), ss.51-77.
- MEHDİYEYEV, Elchin (2021), “*Şuşa Deklarasyonu, Azerbaycan ve Türk diasporalarının Ortak Faaliyetleri İçin Ciddi Yasal Zemin Oluşturuyor*”, **Trend.az Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (F.Muradov Söyleşi), 19 Haziran 2021, <https://az.trend.az/azerbaijan/politics/3442481.html?fbclid=IwAR3CEqMaxBv> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- MODERN.AZ HABER AJANSI (2021), “*Füzuli Uluslararası Havalimanı 2021’de Açıldı*”, **Modern.az Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), (tarihsiz), <https://m.modern.az/en/news/313403/fuzuli-beynelxalq-hava-limaninin-acilisi-oldu> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ-80 (2004), **Gümrü, Moskova ve Kars Antlaşmaları**, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Yayını, Nahçıvan.
- NAHÇIVAN ÖZERK CUMHURİYETİ YÜKSEK MECLİSİ (2012), **Behbud Ağa Şaxtaxtinski və Qars Müqaviləsi**, Nahçıvan Özerk Cumhuriyeti Yüksek Meclisi Yayını, Nahçıvan.
- NOVRUZOV, Kenan (2021), “*Hankendi ilçesinde havalimanı olacak*”, **Şerq.az Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 30 Eylül 2021, <https://sherg.az/qarabag/176927> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- QARAYEVA, Aygül (2021), “*Erdoğan’ın Ziyaretiyle Azerbaycan-Türkiye İlişkileri 2021 Şuşa’da Yeni Bir Döneme Girecek*”, **Demokrat.Az Haber Web Sayfası** (E-Haber), 15 Haziran 2021, https://demokrat.az/en/news/79751/erdoganin-seferi-ile-mehz-susada-azerbaycan-turkiye-munasibetleri-yeni-bir-doneme-qedem-qoyacaq?fbclid=IwAR1i8VP5cNgipCCYY5xIsJ4_5vlsB4 (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- QƏNİYEV, Hasan (2019), **Azerbaycan Tarihi: En Kadim Zamanlardan 21. Yüzyılın İlk 10 Yıllarına Kadar**, İlim ve Tahsil Neşriyatı, Bakü.
- REPORT HABER AJANSI (2021), “*Şuşa Deklarasyonu*”, **Report.az Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 16 Haziran 2021, <https://report.az/xarici-siyaset/susa-beyannamesinin-tam-metni/> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- REPORT HABER AJANSI (2022), “*Cumhurbaşkanı İlham Aliyev, Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan’ı Azerbaycan’ı Ziyaret Etmeye Davet Etti*”, **Report.az Haber Sitesi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 10 Mart 2022, <https://report.az/xarici-siyaset/prezident-ilham-eliyev-receb-tayyip-erdogan-azerbaycana-devet-edib/> (Erişim Tarihi: 10.03.2022).
- RZAYEVA, Seide (2021), “*Kars Anlaşması ve Nahçıvan’ın Durumu*”, **Azerbaycan Ulusal Bilimler Akademisi Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 29 Mart 2021, <https://science.gov.az/ru/news/open/16456> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).
- SÜLEYMANOV, Mehman (2014), **Gülistan Mukavelesi**, İlim ve Tahsil Neşriyatı, Bakü.
- ŞİRİYEYEV, Fikret ve HACIYEVA, İlhame (2009), **Tarihsel Hafıza Büro Belgeleri (Metodik Yardımlar)**, Azerbaycan Cumhuriyeti Bakü Devlet Üniversitesi Yayını, Bakü.
- TAN, Mehmet, ALİYEYEV, Pelin ve AYDIN, Abdullah (2013), “*Sivil Toplum Kuruluşları-Yerel Katılım İlişkisi: Azerbaycan Örneği*”, **Kuramdan Uygulamaya Yerel Yönetimler ve Kentsel Politikalar** (Ed. Yakup Bulut, Veysel Eren, Sedat Karakaya, Abdullah Aydın), Pegem Akademi Yayınları, Ankara, ss.526-536.
- TRT HABET AJANSI (2021), “*Kars Anlaşmasınının 100. Yıl Dönümü ve Şuşa Deklarasyonu*”, **TRT Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 28 Ekim 2021, <https://www.trt.net.tr/azerbaycan/turk-dunyasi/2021/10/28/qars-muqavil-sinin-100-yasi-v-susa-b-yannam-si-1725986> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).

YILMAZ, Harun (2014), “1921-ci Yılın Kars Sözlüşmesi: Nasıl Oldu?”, **BBC Haber Ajansı Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 14 Ekim 2022, https://www.bbc.com/azeri/azerbaijan/2014/10/141014_kars_agreement (Erişim Tarihi: 03.01.2022).

ZAMAN, Elchin (2021), “Muhteşem Fuzuli Havalimanı”, **İkisahil.az Haber Kurumsal Web Sayfası** (E-Haber), 07 Eylül 2021, <https://ikisahil.az/post/246273-mohteshem-fuzuli-hava-limani> (Erişim Tarihi: 03.01.2022).

